

“ทศชาดก” ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์): วรรณคดีสองประสงค์*

Received: 8 August 2021

Revised: 25 January 2023

Accepted: 23 February 2023

พฤตทิชา นาคะผิว**

ทศชาดก ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นวรรณคดีสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องหนึ่งที่ถูกผู้แต่งสามารถนำเรื่องทศชาติชาดกมาปรับเปลี่ยนให้เป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรและหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของกวี ในมิติวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตร พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้กลวิธีอันหลากหลายปรับเปลี่ยนเรื่องทศชาติในอรรถกถาหมานินบาตให้เหมาะสมกับวัยของผู้อ่าน ไม่ว่าจะเป็นการปรับโครงสร้างของอรรถกถาชาดกให้เป็นนิทานที่เด็กเข้าใจง่าย การปรับเนื้อหาให้กระชับ การรักษารายละเอียดสำคัญในชาดกบางเรื่องที่มีเนื้อความเหมาะสมกับผู้เรียน การนำเสนอแนวคิดที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานแทนแนวคิดเรื่องบารมี และการแทรกคำสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนส่วนมิติของหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย ผู้ประพันธ์ใช้หลายกลวิธีในการปรับเปลี่ยนทศชาติชาดกให้เป็นบทฝึกอ่านสำหรับเด็ก ทั้งการใช้ภาพ 3 ชนิด ได้แก่ ภาพย่น 11 ภาพย่นสูงนางค์ 28 และภาพย่นบัง 16 นำเสนอเนื้อหาตามขนบการแต่งกลอนสวด การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควบคู่ไปกับการแจกลูกศัพท์ในมาตราต่างๆ การสอนให้ผู้เรียนรู้จักคำศัพท์ที่หลากหลาย รวมถึงการเพิ่มสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคเพื่อให้จดจำได้ง่าย เรื่องทศชาดกจึงเป็นทศชาติอีกสำนวนหนึ่งของคนไทยที่แสดงถึงการนำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในสิบพระชาติสุดท้ายมาสืบทอดและสร้างสรรค์ใหม่ด้วยกลวิธีอันชาญฉลาดของกวี

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

ทศชาดก;
ทศชาติชาดก;
วรรณคดีชาดก;
บทฝึกอ่าน;
แบบเรียนภาษาไทย

* บทความนี้ปรับปรุงเพิ่มเติมจากภาคนิพนธ์รายวิชาวรรณคดีชาดก หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2562 ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีวณิชย์กุล ที่กรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมในการศึกษาหัวข้อนี้

** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ติดต่อได้ที่: pruiticha408@hotmail.com

Phraya Pariyattithammathda (Phae Talalaksma)'s *Dasajataka*: A Dual-Purpose Literature*

Received: 8 August 2021

Revised: 25 January 2023

Accepted: 23 February 2023

Pruiticha Nakapew**

Dasajataka, composed by Phraya Pariyattithammathda (Phae Talalaksma), is an outstanding literature in the reign of King Rama V. The author achieved his goals by managing to adapt *Dasajataka* (ten incarnations of the Buddha) into both Buddhist didactic literature for virtuous children and a Thai reading practice book. In terms of Buddhist didactic literature for youth, Phraya Pariyattithammathda (Phae Talalaksma) employed various strategies in order to adapt *Dasajataka* which appeared in *Atthakathanibatajataka* to be more compatible with readers of every age; for instance, restructuring of *Atthakathajataka* into luminous children's stories. The author also revised its contents more concisely and kept the important details in some *Dasajataka*'s stories to be more appropriate for learners. Presentation strategies of concept were considerably altered, foregrounding basic moral principles instead of charisma, and teachings suitable for learners were also added. In terms of a Thai reading practice book, the author employed various strategies to adapt *Dasajataka* into a Thai reading exercise book for children, such as using 3 types of Thai verse form, namely Kap Yanee 11, Kap Surangkanang 28, and Kap Chabang 16; presenting its contents based on the convention of Klon Suat; setting the stories to the 10 jatakas (incarnations) of Bodhisattva together with phonics-based instructional method in Thai spelling section; providing instructional method to make learners recognize miscellaneous vocabulary; as well as using alliteration and vowel rhyme within *wak* in order to make it easier for memorizing. Therefore, *Dasajataka* is another Thai version of the story of ten incarnations of the Buddha that exemplifies literature preservation and new invention by talented strategies of a poet in adapting and adjusting stories concerning Bodhisattva in the last ten births.

Research Article

Abstract

Keywords

Dasajataka;
the Ten Jatakas;
jataka literature;
Thai poetical works for
reading skill practice;
Thai textbook

* This article is additionally revised from the term paper in Seminar in the Jakata Literature course for the Degree of Doctor of Philosophy in Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Academic Year 2019. I'm greatly indebted to Assistant Professor Dr. Arthid Sheravanichkul for his kindness and invaluable assistance in the appropriate additions to study this issue.

** Lecturer, Department of Thai, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, e-mail: pruiticha408@hotmail.com

1. บทนำ

“มหานิบาตชาดก” หรือ “ทศชาติชาดก” เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีความสำคัญในสังคมวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ชาดกทั้งสิบเรื่องได้รับการบอกเล่าถ่ายทอดในรูปแบบต่างๆ ทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งวรรณกรรม ประเพณีเทศน์มหาชาติ การแสดง หรือจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติตามวัดวาอารามโดยทั่วไป กลายเป็น “วัฒนธรรมชาดก” ที่สืบทอดในสังคมไทยมายาวนานตราบนานนับพันปี (อาทิตย์ ชีรวณิชกุล, 2559, น. 224)

การนำเรื่องทศชาติชาดกมาสร้างสรรค์เป็นวรรณคดีไทยปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ ลิลิตมหาชาติ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมถึงมหาชาติสำนวนท้องถิ่นต่างๆ รัชกาลที่ 9 (2559, น. 2-3) สำนวนเรื่องเล่าเกี่ยวกับทศชาติในสังคมไทยร่วมสมัยในช่วง พ.ศ. 2500-2556 พบว่าปัจจุบันทศชาติชาดกยังคงดำรงอยู่ในกระบวนการรับรู้ของคนไทยหลายลักษณะ อาทิ การแต่งเรื่องทศชาติเป็นร้อยกรองขนาดยาว การนำทศชาติมาถ่ายทอดในรูปแบบนิทานร้อยแก้วและร้อยกรอง การใช้ชาดกบางเรื่องในทศชาติเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษารายวิชาภาษาไทยและวิชาพระพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ การสร้างสรรค์ในลักษณะของหนังสือการ์ตูน การทำเป็นหนังสือภาพประกอบ รวมถึงการเผยแพร่ผ่านสื่อสมัยใหม่ทั้งในรูปแบบการ์ตูนแอนิเมชัน ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และสื่ออินเทอร์เน็ต

ทศชาติของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นทศชาติชาดกอีกสำนวนหนึ่งที่น่าสนใจยิ่ง ความน่าสนใจประการแรก เรื่องทศชาติแสดงให้เห็นถึงการพยายามนำเรื่องราวสิบพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นชาดกที่เยาวชนเข้าใจได้ยากมาปรับเปลี่ยนด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ต่างๆ เพื่อให้สามารถสื่อสารกับกลุ่มบุตรในฐานวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับเด็กได้ง่ายยิ่งขึ้น ประการต่อมา เรื่องทศชาติเป็นวรรณกรรมฝึกอ่านภาษาไทยที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่ง พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) สามารถนำเรื่องทศชาติชาดกมาผูกเรื่องเพื่อสอนการแจกลูกศัพทในมาตราต่างๆ ตั้งแต่แม่ ก กา จนถึง แม่เกย อย่างครบถ้วนเพื่อเป็นคู่มือการฝึกอ่านของผู้เรียน และสามารถนำไปใช้อ่านเป็นกลอนสวดประกอบการสวดโอ้เอื้อวิหารรายได้ ความน่าสนใจประการสุดท้าย ทศชาติแสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดของกวีสยามที่สามารถสร้างสรรค์วรรณกรรมสองประสงค์ สามารถนำทศชาติชาดกมาถ่ายทอดให้เด็กรับรู้เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ และในขณะเดียวกันก็สามารถนำชาดกเรื่องสำคัญของคนไทยมาร้อยเรียงเป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยสำหรับกลุ่มบุตรได้อย่างน่าสนใจ

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจงานวิชาการที่เกี่ยวข้องพบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาทศชาติของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ในฐานวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกลุ่มบุตรและในฐานหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย งานวิชาการที่นำเรื่องทศชาติมาศึกษามีน้อยมาก ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวในฐานวรรณกรรมฝึกอ่านภาษาไทยเท่านั้น เช่น โอฬาร รัตนภักดี (2547) ศึกษาวรรณกรรมประเภทบทฝึกอ่านของไทยโดยศึกษาทศชาติร่วมกับวรรณกรรมบทฝึกอ่านเรื่องอื่น นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ (2543) ศึกษาทศชาติร่วมกับกาพย์พระไชยสุริยา และทศมูลเสื่อโค ในมิติของวรรณกรรมฝึกการอ่านภาษาไทย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาทศชาติ ในฐานวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาและในฐานหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยสำหรับกลุ่มบุตร โดยมีคำถามตั้งต้นว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) มีกลวิธีการปรับแปลงทศชาติชาดกให้เหมาะสมกับ

การเป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรอย่างไรบ้าง และใช้กลวิธีใดในการปรับแปลงทศชาติชาดกให้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

บทความนี้มุ่งศึกษาเรื่องทศชาติของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ในฐานะวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรและในฐานะบทฝึกอ่านภาษาไทยสำหรับผู้เริ่มเรียน

3. สมมติฐาน

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) สร้างสรรค์เรื่องทศชาติให้เป็นวรรณกรรมสองประสงค์ด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่น่าสนใจ ในมิติของวรรณกรรมกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับเด็ก พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้กลวิธีการปรับโครงสร้างของอรรถกถาชาดกให้เป็นนิทานที่เด็กเข้าใจง่าย ปรับเนื้อหาให้กระชับ รักษารายละเอียดสำคัญในชาดกบางเรื่องที่มีเนื้อความเหมาะสมกับผู้เรียน การนำเสนอแนวคิดที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานแทนแนวคิดเรื่องบารมี และแทรกคำสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน ส่วนมิติของหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย ผู้แต่งปรับแปลงเรื่องทศชาติให้เป็นบทฝึกอ่านหลายกลวิธี เช่น การใช้กาพย์ 3 ชนิดนำเสนอเนื้อหา การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควบคู่ไปกับการแจกลูกศัพท์ในมาตราต่างๆ การสอนให้ผู้เรียนรู้จักคำศัพท์ที่หลากหลาย รวมทั้งการเพิ่มสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคเพื่อง่ายต่อการจดจำ

4. ภูมิหลังของเรื่องทศชาติ

ทศชาติเป็นผลงานประพันธ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) หรือ หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ผู้ค้นพบพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหนึ่ง เป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากทศชาติยังมีงานนิพนธ์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น ตำนานพระพุทธสิหิงค์ แปลจากภาษาบาลีพระบาฬีปิฎกม รัตนพิมพวงศ์ (เรียบเรียงใหม่) ลิลิตวิสูตร ชุมนุสขยาและเหง้าศักราช รวมทั้งผลงานด้านตำราวิชาการและวรรณคดีก็มีหลายเรื่องเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น โบราณศึกษา พจนานุกรม สุภาษิตหลักทรัพย์ โคลงภาษิต พระร่วง ฯลฯ

ผู้นิพนธ์แต่งทศชาติเมื่อ พ.ศ. 2452 ระบุชื่อเรื่องในหน้าปกว่า “หนังสือทศชาติ คือเรื่องพระเจ้า 10 ชาติ สำนึกกลอนสวด” เนื้อหาส่วนต้นพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ระบุนามผู้แต่งไว้ในตัวบทและกล่าวถึงช่วงระยะเวลาที่แต่งไว้ในเนื้อหาส่วนท้ายว่าแต่งเรื่องนี้เสร็จในวันที่ 21 เดือนสี่ (มีนาคม) ดังคำประพันธ์

๑ ข้านี้ชื่อแพ รู้ร่ำการค้าแปล สี่ประโยคา
ดูเล่าเข้าใจ คำในสารา บาฬีมีมา สู่ภาษาไทย
(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 1)

๑ จบเสร็จสำเร็จเรื่อง

สองพันสี่ร้อยห้า

๑ สี่เดือนไม่เคลื่อนคลาศ

ยี่สิบเอ็ดเสร็จคัมภีร์

นับกาลเนื่องพุทธชนา

ห้าสิบห้าสิบสองปี

ศักราชวันดี

สิบชาตินี้ข้าแต่งมา

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 80)

สาเหตุที่วรรณกรรมเรื่องนี้ไม่เป็นที่รู้จักในวงวิชาการปัจจุบันมากนัก อาจเป็นเพราะเรื่อง *ทศชาดก* จัดพิมพ์เพียง 3 ครั้ง คือ พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) พิมพ์ครั้งที่ 2 เพื่อใช้เป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพของคุณหญิงวาด ปริยัติธรรมธาดา เมื่อ พ.ศ. 2502 และพิมพ์ครั้งล่าสุดเมื่อ พ.ศ. 2555 เพื่อใช้เป็นหนังสืออนุสรณ์งานศพนางฉวี ตาละลักษมณ์ โดยพิมพ์ร่วมกับผลงานของพระยาปริยัติธรรมธาดาอีกเรื่องชื่อ *อธิบายคำนมัสการเนียนศิริ ตาละลักษมณ์* (2525, น. 49) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความแพร่หลายของเรื่อง *ทศชาดก* และประวัติการจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2452 ในบทความ *ทศชาดก* กลอนสวดไว้อย่างน่าสนใจว่า

เป็นที่น่าสงสัยว่า เหตุใดหนังสือเล่มนี้จึงไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เมื่อเทียบกับหนังสือชื่อ *โบราณศึกษา* ซึ่งพระยาปริยัติธรรมธาดาเป็นผู้เขียนเหมือนกัน คำตอบน่าจะเป็นไปได้ว่า เป็นเพราะเรื่อง *โบราณศึกษา* นั้นได้นำลงพิมพ์ในหนังสือ *วชิรญาณ* อันเป็นหนังสือที่มีผู้นิยมอ่านมาก แต่หนังสือ *ทศชาดก* ท่านผู้ประพันธ์จัดพิมพ์เอง ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พิมพ์ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) พิมพ์จำหน่ายที่ร้านเชิงสะพานวัดชนะสงคราม อันเป็นถิ่นทำเลอยู่ใกล้เคียงบ้านท่านผู้ประพันธ์เอง จำหน่ายราคาเล่มละสองสลึง (50 สตางค์) จัดว่าเป็นหนังสือที่มีราคาทีเดียว เพราะในสมัยนั้นเงิน 1 บาทมีค่ามาก ข้าราชการที่มีเงินเดือนละ 20 บาท ก็จะเลี้ยงครอบครัวดำรงชีวิตได้สบายพอสมควรกับอัตตภาพ (ถ้าไม่มีบุตรให้ต้องเลี้ยงดูมากจนเกินไป) พิมพ์ครั้งแรกจำนวน 1,000 ฉบับ เข้าใจว่าไม่มีการพิมพ์ซ้ำ เพราะฉบับที่เหลืออยู่ที่หอสมุดแห่งชาติเป็นฉบับที่ถ่ายสำเนา

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) อธิบายจุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่อง *ทศชาดก* ไว้ในคำนำว่า ตั้งใจแต่งหนังสือเรื่องนี้เป็นลำนากลอนสวด เพราะปัจจุบันไม่ค่อยมีผู้แต่งกลอนสวดเหมือนกวีโบราณ ผู้ประพันธ์แต่งหนังสือ *ทศชาดก* เพื่อให้เป็นบทฝึกอ่านภาษาไทยเช่นเดียวกับประถม ก กา แต่เพิ่มความพิเศษตรงที่เนื้อหาของ *ทศชาดก* สอนให้กุลบุตร “รู้คุณโลมทางศาสนา ที่พระโพธิสัตว์ประพตฺโลกนิตี บำเพ็ญบารมีมาทั้ง 10 พระองค์” กล่าวคือ ผู้แต่งตั้งใจให้ผู้อ่านได้รับความรู้ในด้านอักษรวิธีและความรู้เกี่ยวกับชาดกในพระพุทธศาสนาไปพร้อมกัน

เรื่อง *ทศชาดก* แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี 11 กาพย์สุรางคนางค์ 28 และกาพย์ฉบัง 16 พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) นำเสนอเนื้อหาแต่ละพระชาติใน *ทศชาดก* ด้วยกาพย์ต่างชนิดกันและมีจำนวนคำประพันธ์ต่างกัน ดังข้อมูลในตาราง

ตารางที่ 1

เนื้อหาและรูปแบบคำประพันธ์ในทศชาติชาดก

เนื้อหา	รูปแบบคำประพันธ์	ชนิดของกาพย์	จำนวนคำประพันธ์
บทไหว้ครู		กาพย์ยานี 11	9 บท
พระเทวี		กาพย์สุรางคนางค์ 28	48 บท
จันทกุมาร		กาพย์สุรางคนางค์ 28	45 บท
พระเนมิ		กาพย์ฉก 16	88 บท
พระมหาชนก		กาพย์ยานี 11	35 บท
พระมโหสถ		กาพย์ฉก 16	98 บท
		กาพย์ยานี 11	104 บท
		กาพย์สุรางคนางค์ 28	66 บท
ภุริทัต		กาพย์ยานี 11	68 บท
นารท		กาพย์ฉก 16	107 บท
สุวรรณสาม		กาพย์สุรางคนางค์ 28	49 บท
วิฐู		กาพย์ฉก 16	122 บท
เวสสันดร		กาพย์ยานี 11	132 บท
บทอติวิพากษ์และระบุระยะเวลาที่แต่ง		กาพย์ยานี 11	9 บท

เนื้อหาโดยสังเขปในทศชาติชาดก กล่าวถึงเรื่องราว 10 พระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนจะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ผู้เรียบเรียงโดยย่อและนำเสนอควบคู่ไปกับการสอนอ่านคำมาตราตัวสะกดต่าง ๆ อย่างไรก็ดี การลำดับเรื่องในทศชาติชาดกไม่ตรงกับคัมภีร์ชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งจะต้องเรียงลำดับไปจากเทวีชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภุริทัตชาดก จันทกุมารชาดก นารทพรหม วิฐูบัณฑิตชาดก และเวสสันดรชาดก สาเหตุที่เป็นเช่นนั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นสอดคล้องกับนิยดา เหล่าสุนทร และคณะ (2543, น. 82) ที่สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์เรียงลำดับเรื่องต่างจากแบบฉบับเพื่อให้ “สามารถดำเนินเรื่องได้ตามลำดับของมาตราแม่สะกดต่าง ๆ และสะดวกแก่ผู้แต่งในการสรรหาคำมาใช้ได้ตามแม่สะกดซึ่งยากง่ายต่างกัน” เพราะในเนื้อหาส่วนท้ายพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) กล่าวถึงลำดับเรื่องในทศชาติชาดกที่ตรงกับ “แบบโบราณนาถ” และมีถ้อยคำบอกผู้อ่านเสมอตอนขึ้นเนื้อหาใหม่ ว่าเรื่องที่กำลังกล่าวถึงอยู่ลำดับเรื่องที่เท่าใดในทศชาติ แสดงว่าผู้ประพันธ์ตั้งใจเรียงลำดับเรื่องให้สลับ ไม่ตรงกับคัมภีร์ชาดกเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ

5. ทศชาติชาดก: การปรับเปลี่ยนเรื่องทศชาติชาดกให้เป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตร

หากพิจารณาเรื่องทศชาติชาดกในฐานะเรื่องทศชาติชาดกสำนวนหนึ่งในสายธารวรรณคดีพุทธศาสนาของไทย คุณค่าประการหนึ่งที่ปรากฏชัดในงานประพันธ์เรื่องนี้คือ การนำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์มาถ่ายทอดให้เยาวชนในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับรู้เรื่องราวโดยใช้กลวิธีต่าง ๆ ปรับเปลี่ยนให้วรรณคดีชาดกกลายเป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนา

สำหรับกฤษบุตร จากการศึกษาพบว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้กลวิธีการแปลงเรื่อง ทศชาติชาดกให้เป็นทศชาดกหลายกลวิธี ดังจะแสดงให้เห็นในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

5.1 ปรับโครงสร้างของอรรถกถาชาดกให้เป็นนิทานที่เด็กเข้าใจง่าย

พจน์ เพ็งผลา (2530, น. 32-33) อธิบายโครงสร้างของอรรถกถาชาดกว่านิทานชาดกทุกเรื่องในคัมภีร์ อรรถกถาชาดกประกอบด้วยโครงสร้างของเรื่องอยู่ 5 ส่วน คือ

1. ปัจจุบันวัตถุ (The stories of the present) กล่าวถึงเรื่องปัจจุบัน เป็นการปรารภในทำนองว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน ทรงปรารภเรื่องอะไร จึงได้ตรัสชาดกนี้
2. อดีตวัตถุ (The stories of the past) กล่าวถึงเรื่องในอดีตและกล่าวถึงพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ในตอนนี้จึงมีคำว่า อดีต (ในอดีตกาล) ภูตปุพฺพ (เรื่องเคยมีมาแล้ว) อยู่ด้วย
3. คาถา (Verses) นิทานชาดกทุกเรื่องต้องมีคาถาซึ่งคาถานี้อาจจะมีหนึ่งคาถาหรือมากกว่านั้นที่ พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน หรือพระโพธิสัตว์ในเรื่องเป็นผู้ตรัส
4. เวຍยการณะ (Commentary) คือการอธิบายความในคาถานิบาตชาดกที่ยกมาแทรกไว้ในแต่ละตอน คำ หรือวลีในคาถาที่ยากๆ ในการเข้าใจ ผู้แต่งก็นำคำหรือวลีนั้นมาอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น
5. สโมธาน หรือประชุมชาดก หรือสรุป (Conclusion) หมายถึงสรุปเรื่องราวบุคคล หรือสัตว์ หรือตัวละคร ในเรื่องชาดกกลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า รวมทั้งผู้ฟังชาดกได้บรรลุผลอะไรด้วย

เมื่อพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แต่งเรื่องทศชาดก ได้ปรับโครงสร้างของอรรถกถาชาดก เพื่อให้ผู้อ่านที่เป็นกฤษบุตรเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ ตัดโครงสร้างส่วนปัจจุบันวัตถุ คาถาและเวຍยการณะ ออก คงไว้แต่เนื้อเรื่องที่เป็นอดีตวัตถุที่สันนิษฐานว่าอรรถกถาชาดก ส่วนสโมธานผู้แต่งยังคงรักษาโครงสร้างส่วน นี้ไว้ แต่กล่าวถึงเฉพาะการกลับชาติมาเกิดของพระโพธิสัตว์ว่าคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ตัวละครสำคัญอื่นๆ ในเรื่อง พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ไม่ได้เอ่ยถึง ทั้งนี้อาจเพื่อให้เด็กที่ยังไม่มีความรู้เรื่อง พุทธประวัติเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะหากเชื่อมโยงกับตัวละครอื่นที่ผู้เรียนยังไม่รู้จัก เนื้อหาส่วนนี้อาจซับซ้อนเกินไป ดังตัวอย่างเรื่องวิสูตรในทศชาดกที่เปรียบเทียบให้เห็นในตาราง

ตารางที่ 2

การเปรียบเทียบโครงสร้างและตัวบทของอรรถกถาชาดกกับทศชาติชาดก

ตัวบท โครงสร้าง	วิฐุณทิตชาดกในอรรถกถาชาดก	เรื่องวิฐุณในทศชาดก
ปัจจุบันวัตถุ	พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงพระปรารภ ปัญญบารมี จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ปณฺท กสิยาสี ทุพฺพลา ดังนี้ (อรรถกถาหมานิปาต วิฐุณชาดกที่ 9, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562ข, น. 329)	-
อดีตวัตถุ	เริ่มเรื่องตั้งแต่วิฐุณทิตเป็นนักปราชญ์แห่งอินทปัตถนคร ปุณณกยักรับปรารถนาอยากได้หัวใจของวิฐุณทิตเพื่อ ต้องการแต่งงานกับนางวิมาลาตามเงื่อนไข ดำเนินเรื่องไป	เริ่มเรื่องตั้งแต่วิฐุณทิตเป็น นักปราชญ์แห่งอินทปัตถนคร ปุณณกยักรับปรารถนาอยากได้หัวใจของวิฐุณ

ตัวบท โครงสร้าง	วิสุทธิบัณฑิตชาดกในอรรถกถาชาดก	เรื่องวิสุทธิในทศชาดก
	จนพระราชแห่งอินทปัตได้ตัววิสุทธิบัณฑิตคืนจากปุณณกียักษ์ และให้วิสุทธิบัณฑิตแสดงธรรมให้ชาวเมืองพัง	บัณฑิตเพื่อต้องการแต่งงานกับนางวิมาลาตามเงื่อนไข ดำเนินเรื่องไปจนพระราชแห่งอินทปัตได้ตัววิสุทธิบัณฑิตคืนจากปุณณกียักษ์ และให้วิสุทธิบัณฑิตแสดงธรรมให้ชาวเมืองพัง
คาถา	คนใดมีทองพรวง แต่ทนความอยากไว้ได้ เป็นผู้ฝึกฝน มีความเพียรเผาผลาญกิเลส บริโภคข้าวและน้ำพอประมาณ ไม่ทำความชั่ว เพราะเหตุแห่งอาหาร ปราชญ์เรียกคนนั้นแลว่า ผู้สงบในโลก (อรรถกถาหมานินบาต วิสุทธิชาดกที่ 9, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562ข, น. 333)	-
เวียงยารณะ	บรรดาข้าเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้ฝึกฝน (ทนต์) ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยการฝึกอินทรีย์ คำว่า มีความเพียรเผาผลาญกิเลส (ตปัสสี) ได้แก่ ผู้อาศัยความเพียรเครื่องเผาผลาญกิเลส ข้อว่า ไม่ทำความชั่วเพราะเหตุแห่งอาหาร (อาหารเหตุ นกโรติ ปาป) ความว่า บุคคลแม้ถูกความหิวเบียดเบียน ก็ไม่ทำกรรมอันชั่ว เหมือนพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระก็ข้าพเจ้าในวันนี้ไม่กระทำความชั่วเพราะเหตุแห่งอาหาร เพราะฉะนั้น ศีลของข้าพเจ้าจึงมากกว่า (อรรถกถาหมานินบาต วิสุทธิชาดกที่ 9, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562ข, น. 333)	-
สโมธาน	มารดาบิดาของบัณฑิตในกาลนั้น ได้มาเป็นมหาราชสกุลในบัดนี้ ภรรยาหลวงของบัณฑิตในกาลนั้น ได้มาเป็นมารดาของพระราหุลในบัดนี้ บุตรคนโตของบัณฑิตในกาลนั้น ได้มาเป็นพระราหุลในบัดนี้ พระนางวิมาลาในกาลนั้น ได้มาเป็นพระนางอุบลวรรณาในบัดนี้ ท้าววรุณนคราในกาลนั้น ได้มาเป็นพระสารีบุตรในบัดนี้ พญาครุฑในกาลนั้น ได้มาเป็นพระโมคคัลลานะในบัดนี้ ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้น ได้มาเป็นพระอนุรุธะในบัดนี้ พระเจ้าโกรัพยราชในกาลนั้น ได้มาเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ปุณณกียักษ์ในกาลนั้น ได้มาเป็นพระฉันทะในบัดนี้ ม้ามโนมัยสินธพในกาลนั้น ได้มาเป็นพระยาม้ากัณฐกะในบัดนี้ บริษัทนอกจากนั้นในการนั้น ได้มาเป็นพุทธบริษัทในกาลนี้ ส่วนวิสุทธิบัณฑิตในกาลนั้น ได้มาเป็นเรตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้แล (อรรถกถาหมานินบาต วิสุทธิชาดกที่ 9, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562ข, น. 454-455)	๑ อยู่มาเปนข้าหิงนาน สุโขโอรพารสังขารพระได้กลัสนม ๑ ดับขันพลันเกิดเมืองบน ปางกลับเมืองคน คือองค์ทศพลสัมมนา ๑ ตรัสพระสัทธัมมเทศนา โปรดสัตว์นานา ให้สุขสิลาไสยสถาน (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 67-68)

5.2 ปรับเนื้อหาให้สั้นกระชับ

กลวิธีการปรับแปลงเรื่องเทศาภิบาลในอรรถกถาชาดกให้เป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรกลวิธีต่อมาคือ การปรับเนื้อหาส่วนอดีตชาติให้กระชับมากขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านไม่ต้องติดตามเนื้อหาที่ยืดยาวและมีรายละเอียดมากเกินไป เพราะไม่เหมาะสมกับวัยของผู้ที่เริ่มเรียนภาษาไทย พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ตัดรายละเอียดส่วนที่ไม่สำคัญหรือไม่กระทบกับเหตุการณ์หลักในเรื่องออก รวมถึงเนื้อหาส่วนที่แสดงสารธรรมในระดับที่ยากเกินกว่าที่ผู้เรียนวัยเด็กจะเข้าใจ กลวิธีเช่นนี้พบในชาดกทั้ง 10 เรื่อง ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างให้เห็นการปรับเนื้อหาในอรรถกถาหมานินบาตให้สั้นกระชับ จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ พระเตมิ ภูริทัต และ เวสสันดร

- พระเตมิ ในเทศาภิบาลเนื้อหาตอนที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระเตมิ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ปรับเนื้อหาในอรรถกถาเตมิชาดกให้กระชับขึ้น โดยตัดรายละเอียดส่วนที่ไม่กระทบกับเหตุการณ์หลักในเรื่องออก เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับแม่นมทั้ง 64 นางที่พระเจ้ากาสิกราชเลือกให้มาเป็นแม่นมของพระโอรส เตมิกุมาร ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงลักษณะของ “นางนมผู้เว้นโทษ” ไว้ค่อนข้างละเอียด แต่ในเทศาภิบาลผู้แต่งตัดรายละเอียดส่วนนี้ออกไป รายละเอียดอีกตอนหนึ่งที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) บรรยายอย่างสั้นกระชับคือ ตอนพระบิดาสั่งให้ทดสอบพระโพธิสัตว์ว่าเป็นผู้ทูลพลภาพหรือไม่ ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงรายละเอียดการทดสอบเตมิกุมาร 16 ครั้ง ตั้งแต่เด็กจนอายุ 16 ปี แต่ในเทศาภิบาล ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเรื่องการทดสอบเตมิกุมารในแต่ละช่วงอายุอย่างสั้นกระชับ ไม่ได้บรรยายรายละเอียดเหมือนในอรรถกถาชาดก

นอกจากการตัดรายละเอียดส่วนที่ไม่กระทบกับโครงเรื่อง พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ยังตัดเนื้อหาบางส่วนในอรรถกถาเตมิชาดกที่แสดงสารธรรมในระดับที่ยากเกินวัยผู้เรียนด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น เนื้อความส่วนที่แสดงถึงการถกเถียงเรื่องคุณค่าทางโลกของการเป็นพระราช เป็นลูก กับคุณค่าทางธรรมของการเป็นพระโพธิสัตว์ผู้สละโลกอย่างสิ้นเชิง ซึ่งอรรถกถาเตมิชาดกให้ความสำคัญกับสารธรรมประเด็นนี้ ดังที่อาทิตย ธีรวัฒนียกุล (2559, น. 228-253) วิเคราะห์วิถีโลกกับการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีในอรรถกถาเตมิชาดก แล้วพบว่า อรรถกถาชาดกเรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ขัดแย้งกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะความเป็นพระราชและคุณค่าของความเป็นลูกซึ่งเป็นวิถีของโลกกับคุณค่าของการออกบวชตามวิถีทางของพระโพธิสัตว์

- ภูริทัต เป็นเทศาภิบาลอีกตอนหนึ่งที่ผู้แต่งปรับเนื้อหาให้กระชับเพื่อสอดคล้องกับวัยของผู้เรียน โดยพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ตัดรายละเอียดบางส่วนในอรรถกถาภูริทัตชาดกที่ไม่กระทบกับโครงเรื่องหลักออกไปเพื่อดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว ไม่ยืดเยื้อ เช่น ตัดบทสนทนาระหว่างพระราชโอรสพระเจ้าพรหมทัตกับนางนาคมาณิกา ตอนที่นางนาคปฏิเสธไม่ไปเข้าไปอยู่ในวังกับพระโอรส เพราะนางโกรธง่ายตามวิสัยของนาคเกรงจะทำอันตรายชาวเมือง ตัดรายละเอียดในเนื้อความที่กล่าวถึงพระภูริทัตถูกนายพรานบังคับให้แสดงอภินิหารต่างๆ เพื่อแลกกับเงินจากผู้ชม และเนื้อความตอนที่พระนางสมุททฆาณิกาของพระภูริทัตโสเภณีคร่ำครวญถึงพระภูริทัตให้สัทสนะพระโอรสองค์โตฟัง

นอกจากผู้แต่งตัดรายละเอียดในอรรถกถาภูริทัตชาดกที่ไม่กระทบกับเหตุการณ์หลักของเรื่องออกเพื่อให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ผู้แต่งเทศาภิบาลยังตัดเนื้อความส่วนที่แสดงการต่อสู้ถกเถียงทางความคิดระหว่างคำสอนของศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ออกจากเนื้อหาด้วย ทั้งนี้เพราะแนวคิดดังกล่าวยากเกินกว่าที่ผู้เริ่มเรียนภาษาไทยจะเข้าใจและเข้าถึง แม้ในอรรถกถาภูริทัตชาดกมุ่งเน้นนำเสนอแนวคิดดังกล่าวก็ตาม ดังที่

อาทิตย์ ชีรวณิชกุล (2559, น. 251-254) วิเคราะห์ประเด็นพระพุทธรูปศาสนากับมิจฉาวาทะในอรรถกถาภุริทัตตชาดก ไว้ว่า ในอรรถกถาชาดก นอกจากแสดงการบำเพ็ญศีลบารมีของพระโพธิสัตว์ด้วยการไม่ทำร้ายตอบพราหมณ์ อาลัมพายนท์ที่เบียดเบียนแล้ว ยังมีส่วนของเรื่องที่แสดงจุดยืนคำสอนของพุทธศาสนาที่วิพากษ์วิจารณ์พวกพราหมณ์ หรือ “โต้แย้ง” คำสอนต่าง ๆ ของพราหมณ์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการอ้างความสูงส่งของวรรณะพราหมณ์ พิธีลอยบาป บุญไฟ ฯลฯ โดยแสดงให้เห็นว่าคำสอนต่าง ๆ ของพราหมณ์ไม่มีเหตุผล เป็นเพียงความเชื่อที่ยึดถือตาม ๆ กันมา และเป็นคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง ไม่ได้ส่งผลให้พราหมณ์หรือใครมีความประพฤติหรือจิตใจที่ดีขึ้น

ข้อโต้แย้งประเด็นนี้ปรากฏอยู่ในตอนที่พระโพธิสัตว์แสดงธรรมให้เหล่าคนพัว เนื่องจากไม่สามารถทนฟัง ถ้อยคำอันเป็นมิจฉาภิธรรมของนาคกณวิภูษะที่กล่าวสรรเสริญพราหมณ์ให้นาคตนอื่น ๆ ฟังได้อีกต่อไป พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดส่วนนี้ไว้ใน *ทศชาดก* เนื้อหานำเสนอเรื่องราวหลังจากพี่น้องของพระโพธิสัตว์ช่วยให้รอดพ้นจากนายพราหมณ์ ญาติพี่น้องได้พบกัน จากนั้นพระโพธิสัตว์แสดงธรรมโปรดนาค และเทวดาเรื่อยมา จนสิ้นพระชนม์และได้กลับสู่สวรรค์

- เวสสันดร เรื่องเวสสันดรใน *ทศชาดก* พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ตัดเนื้อความส่วนที่ไม่มีส่วนต่อการดำเนินเรื่องในอรรถกถาเวสสันดรชาดกออกหลายตอน เช่น บทพรรณนาของพระนางมัทรีที่ขอติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ในป่า บทพรรณนาความงดงามของธรรมชาติ บทปริภาษของนางพราหมณ์ ถ้อยคำที่ชุกชอนนางอมิตตดาถก่อนออกเดินทาง ฯลฯ สาเหตุที่ผู้ประพันธ์ตัดรายละเอียดส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวออก นอกจากทำให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็ว บทพรรณนาเชิงอารมณ์ บทปริภาษ และคำสอนหญิงครองเรือนอาจเป็นเรื่องที่ไกลตัวผู้อ่านที่เป็นเยาวชนมากเกินไป พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) จึงละเนื้อความส่วนนั้นไป

นอกจากรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ตัดเนื้อความออกไป ผู้ประพันธ์ *ทศชาดก* ยังตัดรายละเอียดสำคัญบางตอนที่แสดงให้เห็นถึงข้อถกเถียงระหว่างวิถีโลกกับการบำเพ็ญทานบารมีที่ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดกออกไปเช่นกัน เพราะเป็นสารธรรมที่ลึกซึ้งเกินกว่าเยาวชนทั่วไปจะเข้าใจ เห็นได้จากพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ตัดเนื้อความที่เป็นบทคร่ำครวญของพระนางมัทรีตอนกลับอาศรมแล้วไม่พบสองกุมารออก รวมทั้งตัดคำพูดของพระชาติที่กล่าวปกป้องพระเวสสันดรเมื่อเหล่าขุนนางตีเตียนพระบิดาที่บริจาคพระโอรสให้ผู้อื่น เนื้อความทั้งสองตอนนี้ อาทิตย์ ชีรวณิชกุล (2559, น. 249) ได้วิเคราะห์ว่าบทบาทของพระนางมัทรีและกัณหาชาลีที่ยอมรับการบริจาคตนเองเป็นทานของพระเวสสันดรในอรรถกถาเวสสันดรชาดก แสดงว่าวิถีพระโพธิสัตว์สามารถ “เอาชนะ” หรืออยู่เหนือคุณค่าทางโลกของการเป็นพ่อแม่-ลูก หรือเป็นสามีภรรยา

5.3 รักษารายละเอียดสำคัญในชาดกบางเรื่องที่มีเนื้อความเหมาะสมกับผู้เรียน

กลวิธีการประพันธ์อีกกลวิธีหนึ่งที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้ปรับเปลี่ยนเรื่องทศชาดกให้เป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตร คือการรักษารายละเอียดสำคัญในชาดกบางเรื่องที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียน แม้ผู้ประพันธ์จะพยายามนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ใน *ทศชาดก* อย่างสั้นกระชับ ดังกล่าวไปแล้วในประเด็นข้างต้น แต่รายละเอียดบางส่วนที่สามารถตัดออกได้โดยไม่กระทบกับโครงเรื่องหลัก ผู้ประพันธ์กลับตั้งใจรักษาเนื้อความส่วนนั้นไว้ สาเหตุที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เลือกใช้กลวิธีดังกล่าวนี้อาจเป็นเพราะรายละเอียดบางส่วนในอรรถกถาถามหานิบาตมีเนื้อหาที่เหมาะสมกับเยาวชน โดยเฉพาะ

เนื้อความที่เกี่ยวกับการใช้ปัญญาแก้ปัญหา คำสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ และบทสนทนาที่สอนเรื่องความเพียร ดังตัวอย่างเรื่องพระมหาชนกในทศชาดกที่ผู้แต่งรักษารายละเอียดสำคัญในอรรถกถาหาไม้เอาไว้ เพื่อสอนผู้อ่านเรื่องความเพียร

ตารางที่ 3

แสดงการรักษาบทสนทนาระหว่างพระมหาชนกกับนางมณีเมขลาในทศชาติชาดก

อรรถกถาบทสนทนา	เรื่องพระมหาชนกในทศชาดก
เมื่อจะทดลองพระมหาสัตว์ จึงกล่าวคาถาแรกว่า นี่ใคร เมื่อแลไม่เห็นฝั่ง ก็อุตสาหะพยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้อำนาจประโยชน์อะไร จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้นักหนา ... ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกะนางมณีเมขลาว่า ท่านพูดอะไรอย่างนั้น เราทำความพยายาม แม้อยากก็จักพ้นครหาตรัสจะนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่า ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติเทวดา และบิดามารดา อนึ่งบุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชาย ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง เมื่อนางมณีเมขลากล่าวอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์เมื่อจะทำนางมณีเมขลาให้จำนนต่อถ้อยคำ จึงได้ตรัสคาถาต่อไปว่า ดูก่อนเทวดา ผู้ใดรู้แจ้งว่าการทำงานที่ทำ จะไม่ลุล่วงไปได้จริงๆ ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะพึงรู้ผลแห่งความเกียจคร้าน. ... ดูก่อนเทวดา คนบางพวกในโลกนี้เห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงประกอบกิจการทั้งหลาย การงานเหล่านั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ... ดูก่อนเทวดา ท่านก็เห็นผลแห่งกรรมประจักษ์แก่ตนแล้วมิใช่หรือ คนอื่นๆ จมในมหาสมุทรหมด เราคนเดียวยังว่ายข้ามอยู่ และได้เห็นท่านมาสถิตอยู่ใกล้ๆ เรา เราจักพยายามตามสติกำลัง จักทำความเพียรที่บุรุษควรทำไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร (อรรถกถาหาไม้เอา มหาวรรคชาดกที่ 2, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562ก, น. 90-93)	๑ นางมณีเมขลา เทวดาเผ่าหนึ่งที่มาเยือนเดือนคฤ ๑ จะท่องทะเลลึก ยังรู้สึกจะไปไหน จะท่องไปทำไม ไซ้วิไลยก์กำลังแรง ๑ หนอพระชินะศรี มีวาทะที่ทักแถง ท่านเป็นใดใดแสดง คำสาธยายแสงวาจา ๑ เทวดาว่าข้านี้ เผ่าเผ่าที่ที่นี้หนา เห็นท่านสงสารหน้า ท่องคงคาทำยังไกล ๑ เพียรใช้ให้ถูกที่ ผลมากมีดีตั้งใจ เพียรเปล่าเอาอันใด ผังยังไกลไม่เห็นกาล ๑ ดูก่อนเทวดา ทุกคนมาหาแก่นสาร คนมันทำงานงาน มันสันดานมันขันธ์ ๑ การขยันพลันจำเริญ ท่านสรรเสริญเกินโลกีย์ ถูกต้องคลองคดี ประเพณีมีโบราณ ๑ ท่านชวนใช้สาระ เราไม่ละพระมาน ถือมั่นในสันดาน สันสัจจารสันกำลัง (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 17-18)

ตารางเปรียบเทียบข้างต้นเห็นได้ว่า พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ถ่ายทอดเรื่องราวใน อรรถกถาหมานกษัตริย์ชาตที่เน้นเรื่องการทำบุญวิริยบารมีของพระมหาชนกไว้ค่อนข้างครบถ้วน นอกจากการกระทำของตัวละครพระมหาชนกใน *ทศชาติ* ที่เพียรพยายามว่ายน้ำให้ถึงฝั่งเมื่อเรืออับปาง ผู้ประพันธ์ยังรักษา บทสนทนาเรื่องความเพียรระหว่างพระมหาชนกกับนางมณีเมขลาที่ปรากฏในอรรถกถาหมานกษัตริย์ชาตไว้ด้วย เพียงแต่ปรับให้กระชับขึ้น เพื่อปลูกฝังคำสอนเรื่องความเพียรให้ผู้อ่านยึดถือปฏิบัติตาม

5.4 นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมพื้นฐานแทนแนวคิดเรื่องบารมี

การปรับเปลี่ยนเรื่องทศชาติชาดกให้เป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรกลวิธีต่อมาที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้ในการประพันธ์ *ทศชาติ* คือ การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมพื้นฐาน แทนแนวคิดเรื่องบารมี

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า เรื่องชาดกในชุด “ทศชาติชาดก” แสดงแนวคิดเรื่อง “ทศบารมี” ของพระโพธิสัตว์ชาดกสิบพระชาติสุดท้ายแต่ละเรื่องมี “บารมีประจำเรื่อง” ที่แตกต่างกัน ตัวอย่างการเชื่อมโยงทศชาติชาดกกับทศบารมีปรากฏชัดในพระนิพนธ์หมานกษัตริย์ชาตที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุธวัฒนสมเด็จเจ้าพระสังฆราชเจ้าทรงกำหนดให้ทศชาติชาดกแต่ละเรื่องแสดงทศบารมีแต่ละข้อ คือ เตมียชาดกแสดงเนกขัมมบารมี มหาชนกชาดกแสดงวิริยบารมี สุวรรณสามชาดกแสดงเมตตาบารมี เนมิราชชาดกแสดงอธิษฐานบารมี มโหสถชาดกแสดงปัญญาบารมี ภูริทัตตชาดกแสดงศีลบารมี จันทกุมารชาดกแสดงขันติบารมี นารทชาดกแสดงอุเบกขาบารมี วิรุฬห์ชาดกแสดงสัจจบารมี และเวสสันดรชาดก แสดงทานบารมี พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) รับรู้เรื่องการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องทศบารมีเข้ากับทศชาติชาดกในลักษณะดังกล่าวนี้เช่นกัน ดังปรากฏในคำประพันธ์ท้ายเรื่อง *ทศชาติ* ที่บรรยายว่า

๑ ทศชาติเรื่องชาดก	คือท่านยกโพธิญาณ
พระเจ้าสร้างสมภาร	มามากนานนับกัลป์
๑ บารมีมีสิบทัศ	แล้วท่านจัดสามสิบปัน
ถ้าจะนับลำดับชั้น	เดมิ้นั้นเป็นต้นมา

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 79)

การเชื่อมโยงทศชาติชาดกแต่ละเรื่องเข้ากับบารมีแต่ละข้อตามแบบแผนที่นิยมแพร่หลายในวัฒนธรรมไทยเช่นนี้ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) คงตระหนักว่าเรื่องทศบารมีเป็นสารธรรมชั้นสูงที่ผู้อ่าน *ทศชาติ* ซึ่งอยู่ในวัยเยาว์ทำความเข้าใจได้ยาก ดังนั้นเมื่อพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ประพันธ์ *ทศชาติ* จึงไม่มุ่งเน้นนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ทศบารมี” ในชาดกแต่ละเรื่อง แต่เปลี่ยนมานำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมพื้นฐานที่เหล่ากุลบุตรสามารถเข้าใจและสังเคราะห์ข้อคิดจากเรื่องได้ง่ายกว่า ที่กล่าวเช่นนี้เพราะในตัวบท *ทศชาติ* ไม่มีถ้อยคำที่เกี่ยวกับบารมีหรือข้อความที่ผู้แต่งพยายามเชื่อมโยงกับเรื่องทศบารมีอยู่เลย ตัวอย่างเช่นเรื่องสุวรรณสามที่แสดงเมตตาบารมีของพระโพธิสัตว์ ในอรรถกถาสวรรณสามชาดก เนื้อความส่วนอดีตวัตรมีถ้อยคำบรรยายการแสดงเมตตาบารมีของพระสุวรรณสามที่คอยดูแลปรนนิบัติบิดามารดาตาบอด แม้ความเมตตาให้สรรพสัตว์ทั่วไป อีกทั้งไม่ผูกพยาบาทโกรธพระราชาที่ทำร้ายตน ดังข้อความ

ครั้นกล่าวคาถาที่สองแล้ว เมื่อจะถามถึงชื่อเป็นต้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถาว่า
ท่านคือใคร หรือเป็นบุตรของใคร เราจะรู้จักท่านได้อย่างไร ดูก่อนสหาย เราถามท่าน
แล้ว ขอท่านจงบอกเถิด ทำไมท่านยังเราแล้วจึงซ่อนตัวเสีย

ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ได้นิ่งอยู่
พระราชาทรงสดับดังนั้น ทรงดำริว่า บุรุษนี้แม้ถูกเรายังด้วยลูกศรอาบยาพิษแล้ว ก็
ไม่ตำไม่ตัดพ้อเรา เรียกหาเราด้วยถ้อยคำที่น่ารัก ดูก่อนคนจับพินหัวใจ เราจักไปหา
เขา แล้วเสด็จไปประทับยืนในที่ใกล้พระโพธิสัตว์
(อรรถกถาหมานิปาต สุวรรณสามชาดกที่ 3, มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, 2562ก, น. 166-167)

ในทศชาดกตอนพระสุวรรณสาม พระยาปริยัติธรรมราชา (แพ ตาละลักษณณ์) มุ่งเน้นนำเสนอคุณธรรม
เรื่องความกตัญญูของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่เยาวชนสยามควรมี มากกว่าเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง
เมตตาบารมี เห็นได้จากผู้แต่งบรรยายภาพการดูแลปรนนิบัติบิดามารดาผู้ตาบอดโดยละเอียด และตอนที่
พระสุวรรณสามถูกพระราชายัง ผู้แต่งก็ไม่ได้กล่าวถึงการระบความโกรธของพระโพธิสัตว์ พระยาปริยัติธรรมราชา
(แพ ตาละลักษณณ์) ละเนื้อความส่วนนี้ไป ดังคำประพันธ์

๑ พุโธพระบาท ข้านี้ไชชาติ มิตีผีสาง ข้ามาตักน้ำ ไปทำสำออง สองเฒ่า
ตาฟาง บิดมารดา ๑ ข้านี้สงสาร ชีพข้าสูญปราณ สองท่านมรณา ข้าสงสารนัก ใคร
จักเมตตา ครั้นข้ามระณาสองราบริโดย ๑ ท่านนี้โหดนัก คนเห็นประจักษ์ ด้อมดักยิง
โย โด่ถึกมฤคา เขาม่ามไป มาคนทำไม กินได้หรือรา ๑ พระยากระบิล ได้ฟังคำจิน
ดาลดินโสกา ข้านี้ไม่แกล้ง ไช้แสงวาจา ข้าเป็นพระยา พาราณะสี ๑ ข้ามาล่าไพร
พอสำราญใจ จะไปธานี กรรมข้าฆ่าเจ้า ไม่เข้าบุรี จะอยู่เลี้ยงชี แทนศรีมระณา
๑ พุดกันปล้นงาม สุวรรณสาม ขาดความสัญญา ราชกระบิล ผันผิลลูกมา คว่ำหม้อ
น้ำท่า แบกมาภูฏี

(พระยาปริยัติธรรมราชา (แพ ตาละลักษณณ์), 2502, น. 58)

ข้อสังเกตประการหนึ่งเมื่อพิจารณาเรื่องทศชาดกในประเด็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมพื้นฐาน
แทนแนวคิดเรื่องบารมีคือ พระยาปริยัติธรรมราชา (แพ ตาละลักษณณ์) มักจะใช้กลวิธีดังกล่าวกับตัวบทที่นำเสนอ
แนวคิดเรื่องบารมีที่เยาวชนเข้าใจยาก เช่น เนกขัมมบารมี (การออกบวช) อริชฐานบารมี (การตั้งใจมั่น) อุเบกขา
บารมี (การวางเฉย) และขันติบารมี (การอดทนอดกลั้น) ส่วนบารมีที่สามารถเชื่อมโยงกับคุณธรรมพื้นฐาน เช่น
ปัญญาบารมี (ความรู้แจ้ง) ทานบารมี (การให้) วิริยบารมี (ความเพียร) ผู้แต่งได้เชื่อมโยงกับคุณธรรมพื้นฐานอย่าง
ตรงไปตรงมา ตัวอย่างเช่น เรื่องพระเทวี ผู้แตงนำเสนอแนวคิดเรื่องการรักษาศีลเพื่อสั่งสมบุญกุศล ทำให้
พระเทวีต้องการถือศีลเป็นพระฤๅษีเพื่อสร้างกุศลให้ได้ไปสวรรค์เมื่อหมดอายุขัย แทนการนำเสนอแนวคิดเรื่อง
เนกขัมมบารมี ส่วนเรื่องพระมโหสถ ผู้แตงนำเสนอข้อคิดเรื่องการใช้ปัญญาแก้ปัญหาและช่วยเหลือผู้อื่น
ซึ่งสอดคล้องกับปัญญาบารมี

ข้อสรุปเรื่องการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมพื้นฐานแทนแนวคิดเรื่องบารมีในทศชาดก ผู้วิจัยขอ
ประมวลผลการศึกษาในรูปแบบตารางดังนี้

ตารางที่ 4

แสดงแนวคิดเรื่องบารมีในอรรถกถาหมานีบาตกับแนวคิดเรื่องคุณธรรมพื้นฐานในทศชาติชาดก

เรื่อง \ แนวคิด	แนวคิดเรื่องทศบารมี ในอรรถกถาหมานีบาต	แนวคิดเรื่องคุณธรรมพื้นฐานในทศชาติชาดก ที่กวีนำเสนอแทนแนวคิดเรื่องบารมี
พระเทวี	เนกขัมมบารมี	การรักษาศีลเพื่อสั่งสมบุญกุศล
จันทกุมาร	ขันติบารมี	การไม่ทำบาป
พระเนมิ	อธิฐานบารมี	การทำความดี ละเว้นความชั่ว
พระมหาชนก	วิริยบารมี	ความเพียร
พระมโหสถ	ปัญญาบารมี	การใช้ปัญญาแก้ปัญหาและช่วยเหลือผู้อื่น
ภริทัต	ศีลบารมี	การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
นารท	อุเบกขาบารมี	การทำความดี ละเว้นความชั่ว
สุวรรณสาม	เมตตาบารมี	ความกตัญญูทุกเวที
วิฐูร	สัจจบารมี	การใช้ปัญญาแก้ไข้ปัญหา
เวสสันดร	ทานบารมี	การทำทาน

5.5 แทรกคำสอนที่เหมาะสมกับเยาวชน

การปรับแปลงเรื่องทศชาติชาดกให้เป็นวรรณคดีสอนพุทธศาสนาสำหรับเยาวชนกลวิธีสุดท้ายที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้ประพันธ์ทศชาติชาดกคือ การแทรกคำสอนที่เหมาะสมกับเยาวชนไว้ในเนื้อหา กลวิธีดังกล่าวนี้เป็นกลวิธีที่กวีสยามนิยมใช้เมื่อประพันธ์วรรณคดีเรื่องต่างๆ เพื่อให้ผลงานของตนมีทั้งคุณค่าด้าน อารมณ์และคุณค่าด้านสติปัญญา ใน ทศชาติชาดก พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แทรกคำสอนที่ไม่พบ ในอรรถกถาหมานีบาตไว้ในเนื้อหาหลายตอน เพื่อให้วรรณกรรมเรื่องนี้สนุกและมีคติสอนใจ เช่น เรื่องพระเทวี ผู้ประพันธ์แทรกคำสอนเกี่ยวกับอนิจจังลักษณะของมนุษย์ว่าเมื่อเกิดมาไม่นานก็ต้องตาย ไว้ในบทสนทนาที่พระเทวี ตอบพระบิดา ดังคำประพันธ์

๑ นรนาารี อยู่ในโลภีย ไม่มีสรา
กายาเนาใน อยู่ได้มีชา สะละชีวา กายาเผาไฟ
(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 5)

ส่วนเรื่องนารท พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แทรกคำสอนไว้ในเนื้อเรื่องตอนท้าย คำสอนดังกล่าวนี้ไม่พบในอรรถกถาหมานีบาตทศชาติชาดก คำสอนที่ผู้ประพันธ์เพิ่มเติมไว้ในเนื้อหาเป็นคำสอน เกี่ยวกับการทำความดี ละเว้นความชั่ว โดยบรรยายเชื่อมโยงกับการชดใช้กรรมในนรก เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพ เป็นรูปธรรม จะได้เกรงกลัวต่อการทำบาป ดังข้อความ

๑ ถ้าพระองค์จำนงฉันท	ประพัตร์ถูกทางธรรม
สวรรคไปสบพบเรา	
๑ นรกไปตกไฟเผา	มอดเป็นขี้เท่า
สูญเปล่าฤกลับกลับเปน	
๑ หมาใหญ่ไล่กัดกัดฟัน	กาแย่งแรงเห็น
จิกเล่นสับฟอนนอนคราง	
๑ นิริยะบาลขวานคว่าง	หอกแดงแทงกลาง
นอนขวางเข้าไต้ใช้กิน	
๑ ล้มลุกคลุกกลานขาดวิน	นอนสลบขบดิน
จับสั้นกระชากลากฟัน	
๑ โยนลงน้ำกรดอาสัญ	กลับมีชีวัน
จักร์ผ่นพัดเศียรเวียนวง	
๑ เลือดไหลชานชาบอาบองค์	ทุกข์ทนป่นลง
ดับปลงชีวันพลันเปน	
๑ ทนทุกข์ทบเท่าเข้าเย็น	พระองค์จึงเห็น
บ่อเว้นวันนับกับกลับ	

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 53-54)

นอกจากเรื่องพระเทมีและเรื่องนารทใน *ทศชาดก* พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ยังสอดแทรกคำสอนที่ไม่ปรากฏในอรรถกถาจินตกรรมชาดกไว้ในเรื่องจินตกรรมด้วยเช่นกัน ผู้ประพันธ์แทรกคำสอนเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติของกษัตริย์ว่าไม่ควรหุบเอาเชื้อคนพาล ไม่หลงอยู่ในโมหะ ควรปกครองด้วยทศพิธราชธรรม รักษาศีล และเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา คำสอนประเด็นนี้แม้เป็นคติสำหรับผู้เป็นกษัตริย์แต่เยาวชนที่อ่านเรื่อง *ทศชาดก* สามารถนำคำสอนนี้ไปประยุกต์ใช้ในอนาคตได้ โดยเฉพาะเมื่อต้องทำงานเป็นผู้นำของกลุ่มคน คำสอนประเด็นนี้ปรากฏแทรกในตอนกัณฑ์และยาของพระจินตกรรมทูลเตือนสติพระราชาไม่ให้ฆ่าผู้อื่น โดยเฉพาะลูกและเมียของตนด้วยการบูชาญัตติ ดังคำประพันธ์

๑ พระปู่พระย่า	ยินคำราชา	ให้มาฆ่าตี
พากันมาเฝ้า	พระเจ้าธานี	วอนขอชีวี
๑ นี่แน่พระพ่อ	กัณฑ์หลานมันพ่อ	ให้ฆ่าหนอธรรม
โบราณไม่ยล	ฆ่าคนไปสวรรค	เวรกำมัทน
๑ พ่ออย่าโมหันท์	เขายุติธรรม	พระปิ่นโลกา
ทะสะพิรี	ราชรรมา	ควรถือควรหา
๑ อย่าถือโมหันท์	ฆ่าคนได้สวรรค	ไชยธรรมบวร
เปนเจ้าเปนใหญ่	ฤไทยสาคร	ไพร่ฟ้านคร
๑ พ่อทำบุญทาน	ศีลสะมาจาร	จะได้สวรรค
ถือคำบิดา	มารดาเปนมรรม	ขอเชิญพระขวัญ
		พ่อกรุณา

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 8-9)

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) สามารถปรับเปลี่ยนเรื่องเทศาภิบาลในอรรถกถาหาบิดาซึ่งเป็นวรรณคดีบาลีสำหรับผู้ใฝ่ใจในพระพุทธศาสนาให้กลายเป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ กลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์เทศาภิบาลใช้ ไม่ว่าจะเป็นการปรับโครงสร้างของอรรถกถาเทศาภิบาลให้เป็นนิทานที่เด็กเข้าใจง่าย การปรับเนื้อหาให้กระชับ การรักษารายละเอียดสำคัญในชาดกบางเรื่องที่มีเนื้อความเหมาะสมกับผู้เรียน การนำเสนอแนวคิดที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานแทนแนวคิดเรื่องบารมี และแทรกคำสอนที่เหมาะสมกับเยาวชน แสดงให้เห็นการเป็นปราชญ์ทางการศึกษา พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เข้าใจธรรมชาติของผู้เรียนภาษาไทยในระดับเบื้องต้นเป็นอย่างดี และสามารถสืบทอดและสร้างสรรค์เทศาภิบาลให้เป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรควบคู่กับการสร้างสรรค์หนังสือฝึกอ่านภาษาไทยด้วย ดังจะแสดงให้เห็นในประเด็นต่อไป

6. เทศาภิบาล: การปรับเปลี่ยนเรื่องเทศาภิบาลให้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย

นอกจากการสืบทอดและสร้างสรรค์เทศาภิบาลให้เป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตร จุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ตั้งใจแต่งเรื่องเทศาภิบาล คือการประพันธ์เรื่องดังกล่าวเพื่อใช้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย ดังปรากฏในคำนำว่าแต่งขึ้นเพื่อ “ให้กุลบุตรรู้มาตราชำอ่านตั้งแต่แม่มกไปถึงเอย” โดยใช้วิธี “แต่งเป็นทำนองเดียวกับประหม ก กา”

ในอดีตหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยเป็นแบบเรียนภาษาไทยประเภทหนึ่งที่ครูนำมาใช้เป็นบทฝึกอ่านควบคู่กับแบบเรียนภาษาไทย เพื่อให้ให้นักเรียนอ่านคำ ข้อความ และเรื่องราวที่เป็นบทประพันธ์ต่าง ๆ ได้คล่องขึ้น ดังที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) (2515, น. 25) กล่าวไว้ในหนังสือโบราณศึกษาว่า

วิชาหนังสือซึ่งได้เล่าเรียนกันมาตามโบราณวิชานั้น ข้าพเจ้าได้คิดรวบรวมเข้าดูตามโบราณตำรา ได้จำนวนหนังสือรวม 5 เล่ม ดังนี้คือ

1. ประหม ก กา 2. สุนทรพิพิธ 3. ประหมมลา 4. ประหมจินตามณีเล่ม 1
5. ประหมจินตามณีเล่ม 2

แต่ที่เป็นคัมภีร์เกร็ดสำหรับให้นักเรียนอ่านเล่นยังมีอีกหลายเล่ม คือ เสือโค, จันทโครพ, อนิรุท, สมุทโฆษ, เพชรมงกุฏ, สังข์ทอง, กากี, พระยานันทน์, สวัสดิรักษา, พระปรมัตถ์ เป็นต้น ที่คัดชื่อลงมาไว้เป็นสังเขป ยังหลายสิบเล่มซึ่งไม่จำเป็นจะกล่าว ด้วยว่าเรื่องราวต่างๆ นี้ก็เป็นเรื่องสำหรับอ่านในหนังสือแตก (คล่อง) เท่านั้น

โอพาร รัตนภักดี (2547, น. 7) สันนิษฐานว่า “หนังสืออีกหลายสิบเล่ม” ที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) กล่าวไว้ในข้อความข้างต้นนั้นน่าจะได้แก่หนังสือที่แต่งด้วยกลอนสวด คือกาพย์ชนิดต่างๆ ซึ่งนิยมแต่งกันมากในราชวาระที่ 2 ต่อรัชกาลที่ 3 หนังสือที่แต่งด้วยกาพย์และมีหลักฐานว่าแต่งขึ้นเพื่อให้นักเรียนหัดอ่านเขียนในสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ได้แก่ กาพย์พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ สุนทร ก กา ทศมุลเสื่อโค และศรีสวัสดิ์วัตร ของนายมี และการแต่งหนังสือฝึกอ่านนี้ยังคงมีเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ดังปรากฏหนังสือฝึกอ่านของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เรื่องพรรณพฤษภาและสัตวภิธาน และหนังสือฝึกอ่านของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เรื่องเทศาภิบาล

ข้อมูลในหนังสือ *โบราณคดีศึกษา* ข้างต้นเห็นได้ว่าหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยเป็นหนังสือประเภทหนึ่งที่โบราณจารย์ให้ความสำคัญมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) นักปราชญ์คนสำคัญสมัยรัชกาลที่ 5 เล็งเห็นประโยชน์และความสำคัญของหนังสือประเภทนี้เช่นกัน จึงได้นำเรื่องราวในทศชาติชาดกมาปรับเปลี่ยนเพื่อสอนการแจกลูกศัพท์ในมาตราต่าง ๆ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า *ทศชาดก* และใช้กลวิธีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาพ 3 ชนิดนำเสนอเนื้อหา การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควมคู่ไปกับการแจกลูกศัพท์ในมาตราต่าง ๆ และการสอนให้ผู้เรียนรู้จักคำศัพท์ที่หลากหลาย

6.1 การใช้ภาพ 3 ชนิดนำเสนอเนื้อหา

รูปแบบคำประพันธ์ที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เลือกใช้ถ่ายทอดเนื้อหาใน *ทศชาดก* ประกอบไปด้วยภาพ 3 ชนิด ได้แก่ ภาพยานี 11 ภาพยสุรางคนางค์ 28 และภาพยฉมัง 16 ดังปรากฏในตัวอย่างที่ระบุคำประพันธ์ที่ผู้แต่งใช้ก่อนเริ่มชาดกแต่ละเรื่องว่า “ยานี 11” “สุรางคนางค์ 28” และ “ฉมัง 16” สาเหตุที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้ภาพทั้ง 3 ชนิดดังกล่าวนำเสนอเนื้อหา คงเป็นเพราะต้องการแต่งทศชาติชาดกให้เป็น “สำนวนกลอนสวด” จึงใช้รูปแบบคำประพันธ์ตามโบราณจารย์ที่มักใช้ภาพทั้ง 3 ชนิดแต่งกลอนสวดและแต่งบทฝึกอ่านภาษาไทย ดังข้อมูล

ตารางที่ 5

แสดงรูปแบบคำประพันธ์ที่กวีใช้นำเสนอกลอนสวดสำนวนต่างๆ

ตัวบท	รูปแบบคำประพันธ์
เสือโค ก กา	ภาพยานี 11 ภาพยสุรางคนางค์ 28 ภาพยฉมัง 16
ภาพยพระไชยสุริยา	ภาพยานี 11 ภาพยสุรางคนางค์ 28 ภาพยฉมัง 16
ประถม ก กา หัดอ่าน	ภาพยานี 11 ภาพยสุรางคนางค์ 28 ภาพยฉมัง 16
สุบินคำภาพย	ภาพยานี 11 ภาพยสุรางคนางค์ 28 ภาพยฉมัง 16

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เลือกใช้คำประพันธ์ประเภทภาพยถ่ายทอดเนื้อหา น่าจะเป็นเพราะภาพยเป็นคำประพันธ์ที่เหมาะสมสำหรับผู้เริ่มฝึกอ่านภาษาไทย มีจำนวนคำและลีลาจังหวะที่รื่นหู ผู้เรียนสามารถฝึกอ่านและจดจำท่วงทำนองได้ง่าย นอกจากนี้ สาเหตุที่ผู้ประพันธ์ *ทศชาดก* เลือกใช้ภาพยจำนวน 3 ชนิดแต่งสลับกัน เป็นเพราะภาพยแต่ละชนิดมีท่วงทำนองที่ต่างกัน กล่าวคือ “ภาพยานี 11” มี

ท่วงทำนองค่อนข้างเร็ว มีเสียงเอื้อนในตอนท้าย ใช้ถ้อยคำกระชับ แต่บรรยายรายละเอียดได้มาก ฟังแล้วสนุกสนาน “กาพย์สุรางคนางค์ 28” มีท่วงทำนองเนิบช้า ส่วน “กาพย์ฉบับ 16” มีท่วงทำนองเนิบช้ากว่าทำนองยานีไม่ช้าเร็วเกินไป มีเสียงเอื้อนยาว

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้กาพย์ทั้ง 3 ชนิดแต่งสลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง กล่าวคือเมื่อจบชาดกเรื่องหนึ่งและจะเริ่มผูกชาดกเรื่องใหม่ ผู้ประพันธ์จะเปลี่ยนไปใช้กาพย์ต่างชนิดกัน เช่น เมื่อแต่งเรื่องกุริทัตด้วยกาพย์ยานี 11 และต้องการเล่าเรื่องนารทเป็นลำดับถัดไป ผู้แต่งจะเปลี่ยนไปใช้กาพย์ฉบับ 16 แทน การใช้กาพย์ 3 ชนิดแต่งสลับกันนี้พบในทศชาดกตลอดทั้งเรื่อง ยกเว้นเรื่องพระมโหสถซึ่งมีเนื้อเรื่องขนาดยาว พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) จึงใช้กาพย์ 3 ชนิดแต่งสลับกันภายในเรื่อง และยกเว้นเรื่องพระเทมียและเรื่องจันทกุมาร (ชาดกเรื่องที่ 1 และ 2 ในทศชาดก) ที่ผู้แต่งใช้กาพย์ชนิดเดียวกัน

สาเหตุที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้กาพย์สุรางคนางค์ 28 แต่งเรื่องพระเทมียและเรื่องจันทกุมารต่อเนื่องกันโดยไม่เปลี่ยนไปใช้กาพย์ชนิดใหม่ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะชาดกทั้งสองเรื่องมีเนื้อหาขนาดสั้น ผู้แต่งจึงต้องการให้ผู้อ่านคุ้นชินกับท่วงทำนองกาพย์สุรางคนางค์ 28 ก่อน หรืออีกแง่มุมหนึ่งพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) อาจต้องการให้ผู้ฝึกอ่านกลอนสวดรวบรวมสมาธิจดจ่อกับชาดก 2 เรื่องแรก สามารถอ่านได้พร้อมเพรียงกัน เพราะกาพย์สุรางคนางค์มีท่วงทำนองที่เนิบช้า ช่วยสร้างสมาธิให้ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ การใช้กาพย์ทั้ง 3 ชนิดแต่งสลับกันตลอดทั้งเรื่องตามความเหมาะสม ไม่เปลี่ยนชนิดของกาพย์รวดเร็วเกินไป ทำให้เห็นว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เข้าใจหลักการแต่งกลอนสวดเป็นอย่างดี เพราะกลวิธีดังกล่าวมีข้อดีหลายประการคือ ช่วยให้ผู้สวดหรือผู้ฟังเพลินอยู่กับทำนองของกาพย์ชนิดใดชนิดหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร ช่วยฝึกให้ผู้อ่านสวดได้แม่นยำ จดเจนนในแต่ละทำนอง และช่วยให้ผู้ฟังกลอนสวดไม่เปลี่ยนอารมณ์เร็วจนเกินไป

6.2 การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควดคู่ไปกับการแจกลูกศัพทในมาตราต่าง ๆ

กลวิธีการปรับแปลงทศชาติชาดกให้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยกลวิธีต่อมาที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้ในการร้อยเรียงทศชาดกคือ การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควดคู่ไปกับการแจกลูกศัพทในมาตราต่างๆ เริ่มตั้งแต่แม่ ก กา ไปจนถึงแม่เกย ดังนี้

ตารางที่ 6

แสดงการแจกรูปศัพท์มาตราต่างๆ ที่พบในทศชาดก

เรื่อง	การแจกลูกศัพทในมาตราต่าง ๆ
1. พระเทมีย	แม่ ก กา
2. จันทกุมาร	แม่ ก กา กน
3. พระเนมิ	แม่ ก กา กน กง
4. พระมหาชนก	แม่ ก กา กน กง กก
5. พระมโหสถ	แม่ ก กา กน กง กก กต
6. กุริทัต	แม่ ก กา กน กง กก กต กบ

เรื่อง	การแจกลูกศัพท์ในมาตราต่าง ๆ
7. นารท	แม่ ก กา กน กง กก กต กบ
8. สุวรรณสาม	แม่ ก กา กน กง กก กต กบ กม
9. วิรุฐ	แม่ ก กา กน กง กก กต กบ กม
10. เวสสันดร	แม่ ก กา กน กง กก กต กบ กม เกย (ว, อ)

การเรียงลำดับมาตราตัวสะกดในลักษณะนี้ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) คงยึดแบบอย่างตามหนังสือ *ประถม ก กา* หัดอ่าน ตามที่อ้างถึงในคำนำ เห็นได้ว่าผู้ประพันธ์ตั้งใจสอนให้ผู้เรียนหัดอ่านคำศัพท์ที่ออกเสียงง่ายที่สุดก่อน คือ เริ่มฝึกอ่านคำศัพท์ที่อยู่ในมาตราแม่ ก กา จากนั้นค่อยฝึกอ่านคำศัพท์มาตราที่เหลือในระดับที่ยากขึ้นเรื่อย ๆ ตัวอย่างคำศัพท์ที่พบใน *ทศชาดก* จำแนกตามมาตราตัวสะกดมีดังนี้

ตารางที่ 7

แสดงตัวอย่างคำศัพท์ที่พบใน *ทศชาดก*

มาตราตัวสะกด	ตัวอย่างคำศัพท์
แม่ ก กา	น้ำใจ พระราชา บาฬี ลำนำ ธาณี ไพรฟ้า อูระ ภารา เสนา เภรี ฤไทย เเหโ
แม่กน - สะกดตรงมาตรา (น) - สะกดไม่ตรงมาตรา (ญ ณ ร ล พ)	เกิน ขึ้น ขาน คำสอน คั่น ขาน ดีจัน ดันทุน ป่น นอน นาน ถนน ถ้วน สูญ คร่ำครวญ บำเพ็ญ ปราณ คุณ บุราณ สาร มาตร พร กาล กบิล กาหพ
แม่กง	กระจำง กริ่งเกรง กลอง คู่ครอง ตรง นองเนื่อง โฉงเงง บรรเท็ง บรรเลง
แม่กก - สะกดตรงมาตรา (ก) - สะกดไม่ตรงมาตรา (ข ค ฃ)	ถูก ชูชก คลุก ครก ไชลก โภหก เหล็ก เหล็ก อะภิเศก อิกอ๊ก หลัก ประจักษ์ ศุข โรค เมฆ
แม่กต - สะกดตรงมาตรา (ต) - สะกดไม่ตรงมาตรา (จ ช ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ต ถ ท ธ ศ ษ ส)	ขาด เขียด คต จัด เกิด ทอด พาด ยึด นัต ชัด ใจคต เล็ด เสียด สอต สงัด องอาจ บวช ดุษฎี พิฆาฏ มัทรารฐ ยุรยาตร ภูวนาถ ราโชวาท คุธ โสฬศ ประพาส
แม่กบ - สะกดตรงมาตรา (บ) - สะกดไม่ตรงมาตรา (ป ภ พ)	กระทบ คำรบ ฉบับ ระบอบ ปลอบ ประดับ หลบ หยิบ ลำดับ ทบ ตลบ บาป รูป โลภ พิกพ ทิพย์ นิพพาน เทพ ทัพ ทรัพย์ อาภัพ

มาตราตัวสะกด	ตัวอย่างคำศัพท์
แม่กม	คลุม ถนอม บุ่มบ่าม รื่นรมย์ พยายาม ประทุม ห้อมล้อม อาศรม กลุ่ม
แม่เกย	
- ย สะกด	เซย โขย ตาย ตะกาย สมหมาย เสือลาย เสียดาย เสบาย บรรยาย ไกลเกลี้ย
- ว สะกด	ชั่ว สาว แล้ว กล่าว กลัว แก้ว เนื้อหั่ว เทียว แก้ว หั่ว
- อ สะกด	ขอ ข้อ ถือ เรอ พอ พ้อ มือ ยอ หือ เหลือ พ้อ

ตัวอย่างคำศัพท์ในตารางข้างต้น เห็นได้ว่าคำศัพท์ที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) รวบรวมไว้ใน *ทศชาดก* มีทั้งคำที่สะกดตรงมาตราและคำที่สะกดไม่ตรงมาตรา แสดงว่าผู้ประพันธ์เข้าใจปัญหาการอ่านและเขียนภาษาไทยของผู้เริ่มเรียนภาษาไทย คำศัพท์ที่เด็กที่มักอ่านและเขียนผิดคือ คำที่สะกดไม่ตรงตามมาตรา พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) จึงพยายามแต่งคำประพันธ์ด้วยคำศัพท์ที่หลากหลาย ครอบคลุมทุกมาตราตัวสะกด นำคำศัพท์ที่ช่วยแก้ไขปัญหาการอ่านสะกดคำมาผูกเรื่องเพื่อพัฒนาทักษะการอ่านออกเขียนได้ของผู้เรียน

สาเหตุที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ไม่ได้แจกลูกศัพทในมาตราแม่เกอว ไว้ในเรื่อง *ทศชาดก* เป็นเพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงรวมคำที่สะกดด้วย “ว” และ “อ” อยู่ในมาตราแม่เกย เช่นเดียวกับหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การแยกคำที่สะกดด้วย “ว” ให้เป็นมาตราแม่เกอว เพิ่งเริ่มแยกออกมาเป็นระบบในหนังสือหลักภาษาไทยของพระยาอุปกิตศิลปสาร การที่ครูภาษาไทยในอดีตถือว่าคำที่สะกดด้วย “ย” “ว” และ “อ” อยู่ในมาตราตัวสะกดเดียวกัน คือ แม่เกย น่าจะเป็นเพราะ “ย” “ว” “อ” ต่างจากพยัญชนะทั้งหลายที่อยู่ท้ายพยางค์ กล่าวคือ เมื่อ “อ” อยู่ท้ายพยางค์ มิได้ใช้แทนเสียงพยัญชนะใด ๆ (ปัจจุบันนักวิชาการจัดคำที่สะกดด้วย “อ” อยู่ในแม่ ก กา เช่น พอ เจอ มือ) ส่วน “ย” และ “ว” ท้ายพยางค์ เป็นพยัญชนะกึ่งสระ คือสามารถเป็นตัวสะกดได้ แต่ถ้ามีเสียงพยัญชนะพยางค์หลังตามมาจะออกเสียง “อะ” ได้กึ่งเสียง เช่น อัยกา อวตาร ดังนั้นเมื่อ “ย” “ว” และ “อ” ไม่เหมือนพยัญชนะอื่นๆ โบราณจารย์จึงจัดมาตราตัวสะกดกลุ่มพิเศษเรียกว่า “แม่เกย”

ในทัศนะของผู้วิจัย มาตราตัวสะกดที่แสดงให้เห็นความสามารถทางการประพันธ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เด่นชัดที่สุดคือ มาตรา แม่ ก กา ที่ผู้ประพันธ์ใช้ถ่ายทอดบทไหว้ครูดนตรีและเรื่องเตมีที่กล่าวเช่นนี้เพราะผู้แต่งสามารถปรับคำที่ไม่ได้อยู่ในแม่ ก กา หลายคำให้กลายเป็นคำที่สะกดแบบแม่ ก กา เพื่อมาร้อยเรียงในเนื้อหาส่วนดังกล่าวได้ โดยคำศัพท์นั้นยังคงเชื่อมโยงกับรูปคำเดิมและมีความหมายไม่เปลี่ยนแปลง เช่น สวาก = สวาะกะ, ชนก = ชนะกะ, ชนนี้ = ชนะนี้, อาจารย์ = อาจารย์ยะ, ประโยค = ประโยคา, ชาดก = ชาตะกะ, พระโอรส = พระโอรสะ, กาย = กายี, ทารก = ทาระกา ฯลฯ

นอกจากนี้ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ยังแจกลูกศัพทในมาตราต่าง ๆ เมื่อนำเสนอเนื้อหาแต่ละเรื่องด้วยการสอนทวนซ้ำเพื่อไม่ให้ผู้อ่านลืมมาตราตัวสะกดที่เคยอ่านไปก่อนหน้า เห็นได้จากหลังจากสอนแม่ ก กา ในเรื่องเตมีแล้ว เมื่อขึ้นเนื้อหาเรื่องต่อไปคือ จันทกุมาร ผู้ประพันธ์ก็สอนทวนแม่ ก กา ซ้ำไปพร้อมกับการสอนอ่านคำศัพท์ในแม่กน และเมื่อกล่าวถึงเรื่อง พระเนมิ (ชาดกเรื่องที่ 3 ใน *ทศชาดก*) พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ก็ผูกเรื่องด้วยคำศัพท์ทั้งแม่ ก กา แม่กน และแม่กง สอนทวนซ้ำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนครบ

ชาดกทั้ง 10 เรื่อง เรื่องพระเวสสันดรซึ่งเป็นเรื่องสุดท้ายในทศชาดกจึงมีคำศัพท์ที่ครบทุกมาตราตัวสะกดตั้งแต่แม่ ก กา จนถึงแม่เกย

สำหรับวิธีที่ผู้ประพันธ์ทศชาดกใช้สื่อสารกับผู้อ่านเพื่อให้เข้าใจตรงกันว่ากำลังสอนมาตราตัวสะกดได้อยู่ คือ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เขียนข้อความระบุมตราตัวสะกดต่อท้ายชื่อเรื่อง และก่อนเข้าสู่เนื้อหาแต่ละเรื่องก็มีข้อความบอกผู้อ่านว่ากำลังสอนมาตราใด วิธีการดังกล่าวนี้พบในกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างคำประพันธ์

ยานี 11 พระมหาชนก แม่กก ษะ¹

๑ ครั้งนี้ให้อ่านก ก เรื่องชนกยกทำนอง
ชาดกตกที่สอง เพียรจำนองกลอนยานี
๑ เรียกเมืองมิถิลา เจ้าภารผ่านบุรี
มะหาชนกนี้ เรียกพันปีป็นโลกา
(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์),
2502, น. 16)

สุรางคนาง 28 สุวรรณสาม แม่กม ษะ²

๑ อ่านกบจบความ ข้าจะเล่าตาม ในนามคำภีร์
สุวรรณสาม แต่งตามบาฬี ชาดกตกตรี บาญชีมี
มา ๑ แต่งในแม่กม แกไขให้สม ประถมกกา
กนกงกกด แบบบทสารา กบกมมาตรา ตาม
ภาษาไทย
(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์),
2502, น. 54)

การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควบคู่ไปกับการแจกหลักศัพท์ในมาตราต่าง ๆ ในทศชาดกไม่ได้มีประโยชน์ในด้านการสอนคำศัพท์ในแม่ ก กา จนถึงแม่เกยเท่านั้น แต่คำศัพท์ต่างๆ ที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) นำมาเรียงร้อยไว้ในเนื้อหาย่างตั้งใจ ยังช่วยสอนผู้เรียนให้รู้จักการอ่าน อักษรนำ คำควบกล้ำ และช่วยฝึกให้ผู้อ่านสามารถผันวรรณยุกต์ได้ถูกต้อง ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นอีกขี้อริยวิธีเบื้องต้นที่ผู้เริ่มศึกษาภาษาไทยจำเป็นต้องรู้ เพื่อเป็นพื้นฐานให้สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้แตกฉานต่อไป

6.3 การสอนให้ผู้เรียนรู้จักคำศัพท์ที่หลากหลาย

กลวิธีการปรับแปลงเรื่องทศชาติชาดกให้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยกลวิธีต่อมา คือ การสอนให้ผู้เรียนรู้จักคำศัพท์ที่หลากหลายมากกว่า 2,500 คำ คำศัพท์ส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์พื้นฐานที่ผู้เรียนภาษาไทยเบื้องต้นควรรู้ เพื่อเป็น “คลังคำ” ให้ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสื่อสารหรือแต่งคำประพันธ์ต่อไป เมื่อเปรียบเทียบกับบัญชีคำพื้นฐานที่ใช้ในการเรียนการสอนภาษาไทยในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ. 2551) ในปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าคำศัพท์ในทศชาดกส่วนใหญ่ตรงกับคำศัพท์ในบัญชีคำพื้นฐาน (ระดับเด็กเล็กจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

¹ เน้นตัวหนาโดยผู้วิจัย

² เน้นตัวหนาโดยผู้วิจัย

ตารางที่ 8

แสดงตัวอย่างการเปรียบเทียบคำศัพท์ในบัญชีคำพื้นฐานกับคำศัพท์ในทศชาดก

คำศัพท์ในบัญชีคำพื้นฐาน	คำศัพท์ในทศชาดก
กำเนิด	กำเนิด
ละเอียด	ละเอียด
ฆ่า	ฆ่า
ชำนาญ	ชำนาญ
คู่ครอง	คู่ครอง
ตระหนัก	ตระหนัก
ทรัพย์	ทรัพย์
ถนอม	ถนอม
อำนวย	อำนวย
กล่าว	กล่าว

นอกจากคำศัพท์พื้นฐานที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) นำมาผูกเรื่องเพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักคำศัพท์พื้นฐานที่หลากหลาย คำศัพท์ที่เป็นคำยืมจากภาษาต่างประเทศก็เป็นคำศัพท์กลุ่มหนึ่งที่ผู้ประพันธ์นำมาสอนเรื่องคำศัพท์ให้ผู้เรียนได้อีกทางหนึ่ง แม้จะไม่ได้จำแนกคำศัพท์ภาษาต่างๆ ออกมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนก็ตาม คำศัพท์ที่เป็นคำยืมจากภาษาต่างประเทศในทศชาดก พบทั้งคำศัพท์ภาษาบาลี คำศัพท์ภาษาสันสกฤต และคำศัพท์เขมร ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 9

แสดงตัวอย่างคำศัพท์ที่เป็นคำยืมจากภาษาต่างประเทศในทศชาดก

คำศัพท์	ตัวอย่างคำศัพท์
คำศัพท์บาลี	อุสภะ อัสตร โปตก เสฏฐี วินิจฉัย ภิกขุญญ สุคันธ ภาวนา อัสตร อัคคี อนันต์ พินาต ไสยาต กภาพ ฯลฯ
คำศัพท์สันสกฤต	กัลยา ภูณห์ ศิรา นฤพาน ไอศวรรย์ ไพฑูรย์ ปราชญ์ ศาสตรา รัศมี ปักษี ราชฏร ศีรษะ ฤทธิ์ ฯลฯ
คำศัพท์เขมร	บำเพ็ญ จำเริญ เพลิง จำเริญ คำนัล เสด็จ จำนง สรวล บรรทม อำนวย กำเนิด ถนอม ขำนาญ ฯลฯ

คำศัพท์อีกกลุ่มหนึ่งที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ให้ความสำคัญนำมาประพันธ์ทศชาดก คือ คำพ้องประเภทต่างๆ โดยเฉพาะคำพ้องเสียงและพ้องความหมาย เพื่อเพิ่ม “คลังศัพท์” และเพื่อให้ผู้อ่านรู้จักความหมายของคำศัพท์ รวมทั้งหลักการอ่านและหลักการเขียนคำเหล่านี้ที่ถูกต้อง ตัวอย่างคำพ้องเสียงและพ้องความหมายในทศชาดก มีดังนี้

ตารางที่ 10

แสดงตัวอย่างคำพ้องเสียงและคำพ้องความหมายในทศชาดก

คำพ้อง	ตัวอย่างคำศัพท์
คำพ้องเสียง	คำที่ออกเสียงว่า “สุข” = สุข ผาสุข สุขโ คำที่ออกเสียงว่า “พะ-ยัก” = พยักหน้า พยัช คำที่ออกเสียงว่า “พัก” = พัก ภักตร์ พักตร์
คำพ้องความหมาย	คำที่แปลว่ากษัตริย์ = ราชา พระราชา กระษัตริ์ กระษัตรา จักระพรรดิ์ ภูวนาท คำที่แปลว่าพระพุทธเจ้า = พระสัมา พระพุโ พระจุฬาลมาะระหัง องค์ทะสะพล องค์ทสพล องค์อรหาลมามาพุทโ ทรงญาณอะระหา ภาคะวานาโก คำที่แปลว่าผู้หญิง = ผู้หญิง นารี นาง สตรี คำที่แปลว่าพ่อ = ชนก บิดา ชะนะกา บิดร บิดุรงค์

6.4 การเพิ่มสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคเพื่ออำนวยความสะดวก

กลวิธีการปรับเปลี่ยนเรื่องทศชาติชาดกให้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยกลวิธีสุดท้าย คือ การเพิ่มสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคเพื่อให้ผู้อ่านจดจำเนื้อความได้ง่าย โดยเฉพาะเมื่อต้องนำไปใช้สวดอ่าน แม้ข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของกาพย์ทั้ง 3 ชนิดจะมีข้อกำหนดเฉพาะสัมผัสรับส่งระหว่างวรรคและระหว่างบทเท่านั้น แต่เมื่อพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ประพันธ์ทศชาดก ก็ได้เพิ่มลักษณะพิเศษคือสร้างสัมผัสที่แพรวพราวภายในกาพย์แต่ละวรรค ทั้งสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระ การเพิ่มสัมผัสเช่นนี้ในรูปแบบคำประพันธ์ที่กระชับสามารถช่วยให้ผู้เรียนท่องและจดจำเรื่องราว คำศัพท์ และคำประพันธ์ได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับการท่องบทอาขยานในยุคสมัยหลัง ตัวอย่างคำประพันธ์ในทศชาดกที่ผู้แต่งเพิ่มสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคมีดังนี้

สัมผัสพยัญชนะภายในวรรค

- สัมผัสพยัญชนะชนิดกันภายในวรรค

๑ เพลงกานต์พลาญโพลอำพร รุ่งเรืองบวร

นิกรประชาราเริง

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 20)

- สัมผัสพยัญชนะแบบมีคำอื่นมาคั่นภายในวรรค

๑ วันหนึ่งเต่าบัตชบ

โผล่มาพบสองบุญเรือง

ตกใจเต่าแค้นเคือง

รีบนำเรื่องไปกราบทูล

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 43)

สัมผัสสระภายในวรรค

- สัมผัสสระชนิดกัน

๑ <u>ครั้นไวยได้เจ็ดปีกาล</u>	มี <u>เพื่อน</u> กุมาร
บริวาร <u>เล่นกัน</u> พันคน	
๑ <u>ลำบาก</u> ผาก <u>แดดแผด</u> ฝน	หน่อ <u>พระ</u> ทสพล
<u>ไซ้</u> ให้ <u>คน</u> สร้าง <u>ศาลา</u>	

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 21)

- สัมผัสสระแบบมีคำอื่นมาคั่นภายในวรรค

๑ ท้าว <u>โกรธ</u> พิ <u>โรธ</u> ลูก	ทำ <u>ไม่</u> ถูก <u>ขับ</u> เสีย <u>ไกล</u>
เอา <u>ใจ</u> ใ <u>พรหม</u> นั้น <u>ไว้</u>	ขับ <u>ลูก</u> ไป <u>ป่า</u> ไ <u>พรหม</u> วัน

(พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), 2502, น. 70)

ตัวบทข้างต้นเห็นได้ว่า สัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เพิ่มเข้ามาในกาพย์แต่ละวรรคมีทั้งสัมผัสที่ขัดติดกันและสัมผัสแบบมีคำอื่นมาคั่นภายในวรรค เพื่อให้เกิดจังหวะในการอ่านที่สั่นไหว สังกัดได้ว่าการเพิ่มลักษณะสัมผัสเช่นนี้มักใช้ในกาพย์ที่แต่ละวรรคมีจำนวนคำค่อนข้างมาก เช่น กาพย์สุรางคนางค์ 28 และกาพย์ยานี 11 และสัมผัสที่กวีเลือกใช้ในทศชาดก ส่วนใหญ่ คือสัมผัสสระภายในวรรค เมื่อนำทศชาดกไปอ่านเป็นลำนำกลอนสวดจึงมีเสียงสัมผัสที่ไพเราะและช่วยให้ผู้สวดจดจำตัวบทได้ง่ายขึ้น

7. ความสรุป

เรื่องทศชาดกของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นเรื่องทศชาติชาดกสำนวนหนึ่งที่ปราชญ์สยามคนสำคัญประพันธ์ขึ้นในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรและเพื่อเป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยสำหรับผู้เริ่มเรียน

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ใช้กลวิธีอันหลากหลายในการปรับเปลี่ยนเรื่องทศชาติชาดกในอรรถกถาชาดกเพื่อให้สามารถนำมาใช้เป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับเยาวชนได้ กลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้ได้แก่ การปรับโครงสร้างของอรรถกถาชาดกให้เป็นนิทานที่เด็กเข้าใจง่าย การปรับเนื้อหาให้กระชับ การรักษารายละเอียดสำคัญในชาดกบางเรื่องที่มีเนื้อความเหมาะสมกับผู้เรียน การนำเสนอแนวคิดที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานแทนแนวคิดเรื่องบาปมี และการแทรกคำสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนไว้ในเนื้อหาเรื่องต่าง ๆ กลวิธีเหล่านี้นับเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ชาญฉลาดยิ่ง ผู้แต่งสามารถนำเรื่องทศชาติซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องสำคัญของคนไทยมาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับวัยของผู้อ่าน สามารถทำให้เรื่องทศชาดกเป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ประการแรกของกวี

ในฐานะหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย ซึ่งเป็นแบบเรียนภาษาไทยประเภทหนึ่งที่ครูภาษาไทยในอดีตให้ความสำคัญ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) สามารถปรับแปลงเรื่องเทศาภิบาลให้เป็นหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยด้วยกลวิธีต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นการใช้กาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี 11 กาพย์สุรางคนางค์ 28 และกาพย์ฉก 16 นำเสนอเนื้อหาตามขั้นตอนการแต่งกลอนสวด การดำเนินเรื่องด้วยพระชาติทั้ง 10 ของพระโพธิสัตว์ควบคู่ไปกับการแจกลูกศัพท์ในมาตราต่าง ๆ การสอนให้ผู้เรียนรู้จักคำศัพท์ที่หลากหลาย รวมทั้งการเพิ่มสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระภายในวรรคเพื่อให้จดจำง่าย กลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ศึกษาหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยในอดีตมาเป็นอย่างดี จนเข้าใจหลักในการประพันธ์หนังสือฝึกอ่านภาษาไทย มองเห็นกลวิธีอันแยบคายของโบราณจารย์ที่ใช้วรรณกรรมประเภทกลอนสวดชักจูงให้เด็กตั้งใจเรียนภาษาไทยและจดจำเนื้อหาความรู้ได้ง่ายขึ้น ทั้งยังช่วยให้เด็กซึมซับความงามวรรณศิลป์และสุนทรียภาพของวรรณคดีไทยไปพร้อมกัน

การศึกษาเทศาภิบาลของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ในฐานะวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรและในฐานะหนังสือฝึกอ่านภาษาไทยสำหรับผู้เริ่มเรียน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ไม่ได้ประพันธ์เทศาภิบาลเพื่อเป็นบทฝึกอ่านภาษาไทยตามข้อสังเกตเบื้องต้นของนิยดา เหล่าสุนทร และคณะ (2543) และโอฬาร รัตนภักดี (2547) เท่านั้น แต่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) มุ่งหวังให้เทศาภิบาลเป็นวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกเรื่องหนึ่งที่มี “อรรถประโยชน์แก่กุลบุตร” บทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของเทศาภิบาลคือ “เหมือนกับอยู่กับครูคอยตักเตือน ห้ามปรามความชั่ว แนะนำให้ทำความดีอยู่เสมอ” ดังปรากฏในเนื้อความส่วนหนึ่งในคำนำ ดังนั้นการพิจารณาเทศาภิบาลเพียงมิติเดียว เจาะจงศึกษาเฉพาะในฐานะหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย อาจทำให้ละเลยความสำคัญของมิติการเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาไปอย่างน่าเสียดาย

นอกจากนี้หากพิจารณาการปรับ เปลี่ยน แปลง เรื่องเทศาภิบาลในอรรถกถาหานิบาตให้เป็นเทศาภิบาลร่วมกับบริบทสังคมและค่านิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 จะพบว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) สามารถนำเรื่องเทศาภิบาลมาสร้างสรรค์ใหม่ได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการสร้าง-เสพวรรณกรรมในวัฒนธรรมหนังสือที่ต่างจากยุคสมัยก่อนหน้า กล่าวคือ เรื่องเทศาภิบาลเป็นลำนำกลอนสวดเรื่องหนึ่งที่ผู้แต่งพยายามให้กุลบุตรอ่านและท่องจำวรรณคดีที่สอนคุณธรรมพื้นฐานในพระพุทธศาสนา พัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการปฏิรูปการศึกษา และเรียนรู้วรรณคดีร้อยกรองที่มีสุนทรียภาพทางภาษาอันเป็นลักษณะสำคัญของวรรณคดีไทย ต่างจากวรรณกรรมแบบตะวันตกที่นำเสนอเนื้อหาด้วยร้อยแก้วแบบสมัยใหม่ และไม่ได้มุ่งเน้นขัดเกลาผู้อ่านในฐานะพุทธศาสนิกชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) สามารถนำเรื่องเทศาภิบาลในอรรถกถาเทศาภิบาลมาสืบทอดและสร้างสรรค์ใหม่เป็นเทศาภิบาลได้บรรลุวัตถุประสงค์ทุกประการ วรรณคดีเรื่องดังกล่าวจึงมีคุณค่าทั้งในฐานะวรรณกรรมสอนพุทธศาสนาสำหรับกุลบุตรและหนังสือฝึกอ่านภาษาไทย เป็นหนังสือวรรณคดีที่เพลิดเพลินและให้คติสอนใจ และเป็นหนังสือสอนอักขรวิธีภาษาไทยเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของปัญญาชนสยามที่สามารถนำเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้ามา “ทำเป็นตำนาน ไว้อ่านอ่านกาลต่อไป” ตามที่ผู้แต่งระบุไว้ท้ายด้วยบทได้อย่างน่าสนใจ

รายการอ้างอิง

- ณัฐกาญจน์ นาคนวล. (2559). *เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมร่วมสมัย* (วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ. (2543). *ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากแบบเรียนภาษาไทยและตำราพิชัยสงคราม*. กรุงเทพฯ: คลังนานาวิทยา.
- เนียนศิริ ตาละลักษณ์. (2525). ทศชาติดกกลอนสวด. *ศิลปากร*, 26(4), 43-50.
- ปรียัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์), พระยา. (2502). *ทศชาติดก (เรื่องพระเจ้า 10 ชาติ) สำนากกลอนสวด*. พระนคร: กรมแผนที่ทหารบก.
- ปรียัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์), พระยา. (2515). *โบราณศึกษาและวิธีการสอนหนังสือไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. พระนคร: สามมิตร.
- พัฒน์ เพ็งผลา. (2530). *ชาดกกับวรรณกรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2562ก). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาคที่ 2 เล่ม 2 (พิมพ์ครั้งที่ 14)*. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2562ข). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาคที่ 2 เล่ม 3 (พิมพ์ครั้งที่ 14)*. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อาทิตย์ ชีรวณิชกุล. (2559). วิถีโลก-วิถีโพธิสัตว์/ พุทธศาสนา-มัจฉาวาทะ: ถกเถียงเรื่องคุณค่าในทศชาติชาดก. ใน *สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บ.ก.), ถกเถียงเรื่องคุณค่า (น. 223-268)*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- โอฬาร รัตนศักดิ์. (2547). *การศึกษาวรรณกรรมประเภทบทฝึกอ่านของไทย (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.